

ЯРОСЛАВА ПАВЛИЧКО. МИСТЕЦТВО МОВЧАННЯ І НЕМОВЧАННЯ

Є поети, схожі на метеори. Вони можуть спалахнути кількома збірками чи й просто геніальною поезією і замовкнути надовго або й перейти на інші творчі терени. Є поети-громовержці – вони дуже гучні й категоричні з певною долею пафосу. Є поети-шукачі, які від збірки до збірки експериментують, підбираючи своє слово, свій стиль, свій темпоритм. А є поети, схожі на струмок чи полум'я свічки – вони впродовж років рівні й щирі у своїй позірній простоті, однак до них хочеться повертатися знову й знову, щоразу відкриваючи щось нове чи просто щоб побути сам-на-сам із вічними істинами.

Саме така поезія Ярослави Павличко. Народилася авторка в селі Стебник поблизу Дрогобича. Закінчила Стебницьку середню школу, студіювала українську філологію у Львівському університеті імені Івана Франка. Самостійно вивчила історію українського, західноєвропейського мистецтва та культури, що й невдовзі визначило її фах – мистецтвознавиця, дослідниця рукописів та стародруків. Писати вірші почала ще в школі. Її помітили й почали запрошувати на різні семінари творчої молоді, які наприкінці 1960-х були звичним явищем. “Ми перезнайомилися на найперших семінарах молодих авторів, де в свої 16-17 років уперше з'явилися Михайло Саченко, Борис Чіп, Анатолій Гризун, Ярослава Павличко, Василь Моруга, Іван Хміль, Тиглій, Лідія Говорецька, Ніна Гнатюк, Наталка Нікуліна”, – згадував свого часу відомий історик Сергій Білокінь.

Це були особливі, “бунтарські часи”, які спровокувала плеяда поетів-шістдесятників, що з'явилася в українській літературі внаслідок “хрущовської відлиги”. “Початок 1960-х років – це був класичний період штурму й натиску. Вирувало громадянство, молоді письменники з гуркотом і галасом входили в літературу. На вечорах, у коридорах тільки й розмов було, що про барикади, про батьків і дітей. Життя линуло, переповнене ентузіазму, ідеалізму й наївності. Хтось закликав, наприклад, маститих графоманів йти в народ і жити безпосередньо на свої твори, в залежності від того, як люди їх сприйматимуть. Правду кажучи, тоді всі були незадоволені і собою, й колегами якраз за недостачу ідеалізму, – все пізнається в порівнянні”, – так писав про той період Сергій Білокінь.

Свобода творчості справила визначальну роль у формуванні поетичного світобачення юної Я. Павличко. Це яскраво проявилось вже в першій її поетичній збірці “Вежа”, яка ще встигла побачити світ 1971 р. у видавництві “Молодь”. А потім був 1972-й рік і масовий покіс української інтелігенції, усіх, хто наважувався мати “свій власний, непозичений голос”. Я. Павличко рятувалася улюбленою роботою – працювала в газеті “Молода Галичина”, у Львівському Національному музеї (нині названий на честь митрополита Андрея Шептицького), досліджувала стародруки, перекладала. Дещо писала, але переважно “у стил”.

Творче мовчання Я. Павличко затяглося. Від видання першої й до другої книжок минуло аж тридцять літ. Щоправда, у часописі “Дзвін” побачила світ поетична добірка, та ще подекуди в пресі друкували окремі вірші. І справа тут не лише в радянській цензурі, яка не толерувала творчий індивідуалізм. Швидше – у надмірній вимогливості до себе й до своєї творчості. Бо другу книжку вона наважилася подати до друку лише 2001 р., за десять років після

проголошення Незалежності, коли всі, хто міг і хто хотів, видали вже не по одній збірці.

Повернення Я. Павличко в літературу виявилось напрочуд удалим, бо від тієї, другої поетичної збірки “Парадигми часу” вона практично щороку (а то й кілька разів на рік) дарувала своїм шанувальникам нові вірші. Нині на рахунок відомої поетеси 21 поетична збірка, вона – авторка понад 200 праць із мистецтвознавства та книгознавства, перекладів зі словацької, чеської, білоруської, польської, німецької, французької, італійської, перської мов. А ще Я. Павличко – лауреатка Міжнародних літературних премій імені Богдана-Нестора Лепкого та імені Остапа Грицяя, премії імені Маркіяна Шашкевича “Львівська слава”, літературно-краєзнавчої премії імені Мирона Утриска. Вона ж упорядниця антології “Золота гілка сучасної української поезії”. Її твори перекладені білоруською, німецькою, польською, румунською, словацькою, французькою та угорською мовами.

Складно окреслити ідіостиль Я. Павличко: надто гармонійно сплелися в ньому й українське необароко, і любов до текстових стилізацій, і замилювання культурними артефактами, так само, як і захоплення свободою та філософською наснагою вільного вірша, де письменниця відчувається напрочуд природно й гармонійно. Відчувається в поетки й захоплення творчістю Б.-І. Антонича. Це можна спостерегти від суто антоничівських слів та образів до відвертих алюзій на його поезію. Бачимо й перстені, і хрущі та вишні, і маєстатичність, і пригорщі сонця в зеленавих кишнях, і мудрого лиса, котрий знає про цей світ і про нас більше, ніж ми самі, і природу, що наче жива книжка (“гортати би гори як ще не прочитану книгу” чи “перепиши, що написано в зошиті лісу”). На Антонича вказує й замилювання лемківським світом, і згадки про чудового лемківського художника-примітивіста Никифора Дровняка з Криниці. А деякі образи Я. Павличко настільки перегукуються з Антоничем, що виникає певний інтертекстуальний діалог. Приміром, Антоничеве “Вливається день до долини, неначе молоко до миски” та “Тиша із миски вилилась за гору, де гадь ноце” Я. Павличко. Зрештою і сама поетка визнає, що:

Антонич – віща сурма
незнищенності
висурмлює
“Зелене Євангеліє”

писане
мовою
духу
журавлиного ключа [4, 28].

Б.-І. Антонич посідає окреме місце в образному світі Я. Павличко. Провідну роль відіграють часо-просторові алюзії, що поєднують у єдиний континуум сиву давнину з її артефактами та сьогодення, героїв різних епох, котрі сприймаються як сучасники – з ними можна поговорити, доторкнутися до них, почути і відчути. А тому в її поезії зовсім по-новому, з позиції ХХІ ст., постають і нащадки князя Ігоря (“Слово про Ігорів похід”, як і в Антонича, одна з улюблених тем Ярослави Павличко), коли “сповіддю монастирського знаку літочислення зріє в часах праарійських”, і “емаль у ранах” княгині Ольги, і Кассандра (вона “на протязі берегових вітрів вишиватиме свій час (що їй у нас робити – у ХХІ віці?)”, і Чураївна (про неї “хіба напише поему Ліна Костенко через простір і час”, а поки що “тільки ткання матері страждає пам’яттю”), і “військо нерухоме – понад Доном-рікою-Дніпром два століття – ані руш”, і шабля, яку козак лишив на березі, “написавши листа в третє тисячоліття”, і козацька сурма, що “на штири світи розтиналась лезом півмісяця завислого на планетарних протягах”.

Узагалі історично-міфологічний часо-простір Я. Павличко – це окремий всесвіт, де степ і Карпати мають одну сакральну силу, як горизонталь і вертикаль, де немає лінійної історії, де все існує тут і зараз, альфа й омега на відстані спогаду, живе, оприявлене, доступне й зрозуміле. “Оця реальність ірреального, розмови з Антоничем, оце відчуття священної Біблії української душі, оце вкраїнописання “нержавіючим пером”, могили, вітряки, вежі, маяк, вітрила, пісня, села, ліси – все це історія, яка болить нам у генетичній матриці і кожному поколінню чинить гострий “тисячолітній тест”, – зауважив про ідіостиль Я. Павличко відомий львівський поет Богдан Чепурко. Цей простір можна читати як розкриту книжку, де все давно записано до нас:

Ностальгійний біль
витає
душі козацькі
на галерах –
пам'ять пече
сонце тропічне
наче вісь
єднає небо і води
готичним правописом
вчора-сьогодні...[5, 34].

Або:
Степ
у колиці часу... –
перша буква
рукописної
книги
протокрила і протомелодія
коштовна оправа –
повітря
небо синє
із помітками-звіздами
Божими знаками...[3, 16].

Одним з уособлень часу й улюбленим міфопоетичним образом Я. Павличко є вода. Так називається один із розділів збірки “Парадигми часу”, цей же образ червоною ниткою проходить через усю поезію. Вода стає універсальним символом буття – безконечним і проминушим, постійним і мінливим, всезнаючим і мовчазним. Вона пластична: може бути статична (як озеро чи криниця) або текуча (як ріка), хоча авторка не приховує, що люди “текучіші, ніж вода”. Вона буває прозорою і темною, приховує й оприявнює істину. Вона єднає світи й відкриває найглибші таємниці людської душі:

Невидимого часу-проточас
торкаєшся
срібним
перстнем зову
до його,
благовісного,
розписаного

в аналах сизих птиць
тайнощів.
Бо все ж –
висвітлюється
невідь-ріка
і без дядька Харона [3, 23].

Ще один образ, нерозривно пов'язаний із водою, – це риба. У Я. Павличко він універсальний, ширший за алюзії на перших християн, які таким чином шифрували для себе образ Христа. У її поезії риба стає своєрідним посланцем води, зв'язковим між часами та людьми, минулим і майбутнім, реальністю та ілюзіями:

Рибо, не виходь
із моєї душі
плавай
собі між водами
подій
і часів,
між водами

дитинства і юности,
перев'язана
блискавицями гіркоти
стежкою маминою
у тернях
на узбіччі села –
печалі твоєї, рибо [3, 5].

Мотив дороги в Я. Павличко співзвучний із водою. Як річка на землі, як течія Гольфстрім в океані, так і шлях, гостинець, стежка, путівець – уособлення пошуку істини, прагнення змін, поєднання різних населених пунктів, територій, часів і всесвітів. Для поетеси дорога стає філософською категорією, що дає змогу відстороненого споглядання, а відтак – піднесення над суєтою реального світу, нагодою подивитися довкола очима серця. Вона так само мінлива і так само незмінна у своїй сутності.

Дорога, немов звичай, звісно, відомий всім. Сідати на валізку перед тим,	як довіритись їй, в руках тримаючи полум'я свічки [5, 33].
--	--

Ясна річ, усі ці образи та міфологеми не новаторські в українському поетичному досвіді. Та поетка, свідомо акцентуючи на них, ще раз підкреслює свою вірність традиції, але робить це по-своєму, із притаманною лише їй шляхетністю, жіночою мудрістю та особливим галицьким шармом. Щодо останнього, то, говорячи про поезію Я. Павличко, неможливо оминати й галицькі фольклорні джерела, які так само дають наснагу її поетичним рядкам. І мова не лише про мольфарів, Чугайстра чи інші міфологічні образи, котрі подеколи зустрічаються в її віршах. Міфологічний світ Карпат органічно входить до полотна письменниці, надаючи предметності та сакральності кожній деталі реального світу.

Хата – при горі. Гадь – поза горою. Живуть у своїх світах. У хаті – газда – старий мольфар на старовіцькім верстаті виводить волічками історію дитинства краю гуцульська піч оживає	1878 рік – сходять із неї вояки-карабінери – у простір марширують, у бричці-личині пані з паном їдуть у панських справах гуцул запрошує до танцю гуцулку... [1, 26].
--	--

Слід окремо зазначити, що мова поетичних творів Я. Павличко надзвичайно пісенна, це своєю чергою зближує її з народною творчістю. Деякі вірші (як от “Балада другого дня”) і справді асоціативно перегакуються своїм темпоритмом із народними мелодіями. Часто така пісенність досягається й завдяки алітерації, одному з улюблених художніх прийомів поетеси. У такому звукописі авторка досягає філігранної досконалості, тендітно мережачи віршовані рядки поєднаннями на кшталт “на полотні полонин”, “на волосині висить”, “метаморфози гір цвітуть зеленим-зелено-зелено”, “мій листопаде-листопаде”, “на споді ріки роковини справляють мушли”, “а черинь як червень переходить у черлене вино чаші дня”, “припнуто попри Прип'ять”.

Попри це, у віршах Я. Павличко (особливо в ранніх збірках) акустичні модальності мінімалізовані до своєї прикінцевої межі. Навіть “вершники. Їх силуети мелодію ранять”, “на дні каміння тужить завтрашнє озеро”, “сумують бджоли тугою чекання”, “темна сова в розпуці схилила день”, “мені із Кордви світить вітер і святий Христофор в дорозі”, “з людьми, трембітами, містами і смереками – той голос довго ще бринітиме” – у цих рядках набагато сильніше за голос відлунює безгоміння. Безгоміння не німоти, а поетичної мудрості. І це безгоміння промовистіше за будь-які слова.

Назагал беручи, поезія Я. Павличко більш споглядальна, візуальна, самозаглиблена: тут практично відсутні діалоги – більшість монологів, перегуків, роздумів і поетичного усамітнення. Наче в храмі чи коли лишаєшся сам-на-сам з історичними артефактами або творами мистецтва, рефлексії над якими видаються напрочуд глибокими й несподіваними. Узяти хоча б портрет “примадонни 17 віку” Варвари Лангиш:

Ім'я згаслого роду	над
за мурами світлоогого	уламками
Львова	зустрічей
Полтва	над уламками
ще у зарослях	долей
риба б'ється об шибку повітря	відлетілих душ
подумки	при заході сонця... [4, 16–17].
перерізає воду	

Мистецькі твори в поезії Я. Павличко стають не просто культурною спадщиною, а так само набувають ознак сакральності. Чи це образ Святого Юрія-Змієборця із села Станіля, який лише проблиском з'являється у вірші, чи тінь Івана Підкови, чия страта стала трагедією для Львова (“ратуші вежа впала пам'ять відтявши крайкою невидимою чотирьох криниць що стоять на кутах чотирикутної площі за магдебурзьким правом”), чи Собор Святого Юра, де Маркіян Шашкевич одним із перших священників Галичини виголосив проповідь українською мовою.

Таким же сакральним простором постають у віршах Я. Павличко й топоси (переважно – галицькі), до яких у поетеси особлива симпатія. І не важливо, чи це дорогий їй серцю Стебник, Дрогобич, чи інші рідні місця, що постають зі збірки “Ремінісценції Забівки”, чи Ужгород із “Ужгородських фресок”, чи навіть далека Венеція. Скрізь за кожною деталлю дихає історія:

Тіло твоє Венеціє	на гудзики ліхтарів
зігріте	Подумки обертаєш
мільйонними голосами арій	Петрарки сон... [3, 12].
зашите	

Сакральна історія відлунює й у кожному рядку збірки “Львів на писаному камені”, яка присвячена улюбленому місту поетки. Вона й сама не приховує своєї небайдужості до галицької столиці. “Ще зі студентських років місто Львів захоплювало, надихало, навювало образи, у яких оживали події, факти, імена, зачаровувало непересічними архітектурними шедеврами, романтикою вузьких вуличок, обростало метафорами, видихаючи сакраментальний чар віків”, – писала вона в передмові до збірки. Але ця конкретна історія, знайомі назви, увага на найменшій деталі переростають в узагальнення, у щось більше, ніж просто фіксація подій:

На Ринку Старому	третій день
у Львові	розгортаються
побік	події львівського епосу –
костела Іоанна Хрестителя	цинобра
де проходить	співає
межова Вірменського мосту	на ликах святих [2, 19].

Загалом поетичний всесвіт Я. Павличко має саме таку властивість, коли локальні речі набувають ваги універсальності. Справедливо зазначає